

KLIMATICKÁ KOALÍCIA

Environmentálne životné minimum

Richard Stáhel, Filozofický ústav SAV

Filozofické a právne východiská

Prehlbujúca sa klimatická kríza a zrýchľujúce sa vymieranie rastlinných a živočíšnych druhov zvyšujú počet ľudí, ktorí čelia akútnemu nedostatku pitnej vody a potravy, alebo sú počas čoraz dlhšieho obdobia v roku vystavení vlnám horúčav, ktoré priamo ohrozujú ich život a fakticky znemožňujú produkciu potravín. Bezprostredným dôsledkom týchto trendov je rastúci počet environmentálnych utečencov. Prudkej zmene klimatických podmienok je vystavená aj stredná Európa. Počty obetí vln horúčav a povodní spôsobených prívalovými dažďami sú z roka na rok vyššie. Aj na Slovensku sa už objavujú oblasti, v ktorých v dôsledku dlhodobého sucha vysychajú studne a potoky. Častejšie sú aj lesné požiare a prívalové dažde si už aj na Slovensku vybrali daň v podobe ľudských životov a nemalých materiálnych škôd. Životné prostredie sa mení bezprecedentnou rýchlosťou v takom rozsahu, že environmentálne predpoklady života, donedávna vnímané ako absolútna samozrejmosť, sa stávajú nedostupné čoraz väčšej časti populácie.

Evolúcia práva na život v ére environmentálnych hrozieb

Súčasnú ústavnú demokraciu vo svojich základných legislatívnych dokumentoch deklarujú, že právo na život je neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné ľudské právo. Málokedy však priamo spomínajú, že podmienkou zachovania života je určitá kvalita životného prostredia.

Koncept ľudských práv totiž pôvodne problematiku environmentálnych predpokladov života netematizoval.¹ Kerri Woods konštatuje: „V raných fázach vývoja ľudských práv po prelomovej Všeobecnej deklarácii ľudských práv z roku 1948 environmentálne otázky vo veľkej miere chýbali v deklaráciách a paktoch o ľudských právach.“²

Možno sa domnievať, že jedným z dôvodov tohto stavu je to, že koncept ľudských práv vznikol v období, keď sa životné prostredie vhodné pre existenciu organizovanej ľudskej spoločnosti považovalo za samozrejmosť. Pod vplyvom masového vyvražďovania, ku ktorému dochádzalo počas druhej svetovej vojny, bolo právo na život v prvých ľudskoprávných deklaráciách chápané len v zúženom zmysle, ako zákaz svojvoľného usmrtenia či mimosúdnej popravy. Až neskôr z neho bol odvodený zákaz trestu smrti, teda legálneho násilia uskutočňovaného verejnou mocou. Ešte neskôr vznikla požiadavka chrániť život aj pred nezamýšľanými vedľajšími dôsledkami používania niektorých technológií, resp. kontamináciou spôsobenou používaním niektorých technológií a produktov prevažne chemického priemyslu.

Významne k tomu prispela séria technologických havárií, ale aj odhalených dôsledkov masového používania pesticídov a množstva ďalších priemyselných produktov, ktoré sa na verejnosť začali dostávať v 60. rokoch minulého storočia. Vtedy sa už naplno ukázala odvrátená strana idey pokroku, stotožnenej s industrializmom a s ním spojeným imperatívom rastu. Ukázalo sa, že cenou za takýto pokrok či rozvoj je environmentálna devastácia a v neposlednom rade tiež sociálna deštrukcia. Dôsledky testov jadrových zbraní v atmosfére i v oceánoch, rovnako ako aj reálna možnosť globálnej nukleárnej vojny, tiež naplno ukázali, že technologický rozvoj môže zničiť dokonca samotné environmentálne predpoklady života na planéte. Namiesto očakávaného odstránenia biedy, utrpenia, útlaku a nespravodlivosti tak technologický pokrok vytvoril možnosť v priebehu niekoľkých minút nenávratne odstrániť miliardy rokov evolúcie.

Už zjavné, ale aj predpokladané dôsledky environmentálnej devastácie ukazovali, že nielen kvalita ľudského života, ale aj jeho zachovanie sú vystavené mnohorakým hrozbám – od nedostatku zdrojov, cez znečistenie ovzdušia, vody či pôdy, až po zničenie planetárneho systému umožňujúceho život na Zemi.

Dôsledky priemyselných havárií, znečistenia všetkého druhu i vyčerpania pôdy či zdrojov vody spôsobovali utrpenie čoraz väčšiemu množstvu ľudí.

¹ OREND, B. (2002).

² WOODS, K. (2016), s. 337.

Environmentálne ľudské práva a povinnosti štátu

Poznanie, že životy jednotlivcov, ale napokon aj celého ľudstva sú bezprostredne závislé od kvality a zachovania životného prostredia, sa prejavilo nielen vo filozofickom, ale aj v ľudskoprávnom myslení, kde viedlo k tzv. environmentálnemu obratu.

Ľudský život, zdravie a dôstojnosť totiž neohrozujú len svojvôľa mocenského aparátu, ale aj degradácia a znečistenie životného prostredia.

Ako zdôrazňuje Paul Tiedemann: „Nové zdroje ľudského utrpenia viedli k novým ľudským právam.“³ V tomto prípade environmentálnym.

Možno to dokumentovať správou z prvej konferencie OSN o životnom prostredí, ktorá sa konala v Štokholme v júni 1972. Tá totiž už priamo uvádza, že životné prostredie je jednou z nevyhnutných podmienok základných ľudských práv, vrátane samotného práva na život. Požiadavky na čisté ovzdušie, vodu, prístrešie a zdravie správa označuje ako nepopierateľné potreby a práva človeka, pričom ochranu a zlepšovanie životného prostredia označila za povinnosť všetkých vlád.⁴ Najneskôr s publikovaním tejto správy tak vznikla tzv. tretia generácia ľudských práv, resp. ich environmentálna dimenzia – environmentálne ľudské práva. Napriek tomu, že mnohé vlády v nadväznosti na túto správu a ďalšie dokumenty OSN začali koncipovať svoje národné environmentálne politiky a postupne prakticky všetky zriadili ministerstvá životného prostredia alebo agentúry na ochranu prírody, v konkrétnych prípadoch, v ktorých sa požiadavky na ochranu životného prostredia dostávali do konfliktu s rozvojovými či podnikateľskými plánmi, prevažovala argumentácia, že správy či deklarácie OSN nie sú právne záväzné.

Diskusie na túto tému však nielen na pôde OSN, ale aj v akademickej sfére pokračovali. Ukázalo sa, že právo na prístup k základným zdrojom a stav životného prostredia, vrátane klímy, umožňujúci ľudský život, sú implicitne prítomné aj v dokumentoch, ktoré právo na vodu, prístrešie a priaznivé životné prostredie explicitne nespomínajú. Napríklad S. Caney poukázal na to, že prevažná väčšina medzinárodných ľudskoprávných deklarácií a zmlúv potvrdzuje ako najzákladnejšie ľudské práva tri: právo na život, právo na zdravie a právo na živobytie,⁵ pričom klimatická zmena ohrozuje vo väčšej či menšej miere práve tieto tri práva. Rastúce empirické poznatky environmentálnych vied zároveň prispievali k rozšíreniu povedomia o tom, že bez určitej kvality životného prostredia a dostupnosti aspoň základných zdrojov života sa tvrdenie o nedotknuteľnosti ľudského života a dôstojnosti stáva rétorickou floskulou.

³ TIEDEMANN, P. (2023), s. 18.

⁴ UNITED NATIONS. (1973).

⁵ CANEY, S. (2010).

Tieto diskusie vyústili koncom júla 2022 do schválenia rezolúcie Valného zhromaždenia OSN, ktorá deklaruje prístup k čistému, zdravému a udržateľnému prostrediu ako univerzálne ľudské právo.⁶ Prevažná väčšina štátov tak aspoň formálne uznala, že právo na priaznivé životné prostredie je základom všetkých ostatných práv.

Bez práva na prístup k vode, potrave a prístrešiu totiž nie je možné tvrdiť, že právo na život je základné, neodňateľné a nescudziteľné ľudské právo.

Toto formálne uznanie však neznamená, že materiálne predpoklady naplnenia environmentálnych práv sú ihneď dostupné celému ľudstvu. P. Tiedemann⁷ upozorňuje, že ľudské práva je potrebné chápať ako mimosystémový, prevažne morálny zdroj právneho systému konkrétnej krajiny. Napriek univerzalistickým východiskám a nárokom konceptu ľudských práv je totiž ochrana ľudských práv primárne a predovšetkým úlohou a zodpovednosťou národných štátov. Ľudské práva sú teda primárne práva občanov konkrétnych štátov, presadzované a ochraňované národnými právnymi systémami a mocenským – administratívnym, bezpečnostným a justičným systémom týchto štátov. Niektoré z týchto práv – predovšetkým právo na život – sú štáty povinné rešpektovať a chrániť u všetkých ľudí, nielen u vlastných občanov – prinajmenšom na vlastnom území, resp. v oblastiach pod ich jurisdikciou. Aj v prípade environmentálnych ľudských práv tak platí, že vytváranie podmienok – legislatívnych i materiálnych (infraštruktúrnych) – na ich dostupnosť je primárne povinnosťou a zodpovednosťou štátov.

V tomto duchu prišiel Európsky súd pre ľudské práva 9. apríla 2024 s prelomovým rozsudkom, podľa ktorého štáty majú povinnosť chrániť svojich občanov pred hrozbami a škodami vyplývajúcimi z klimatickej zmeny.⁸ Vo všeobecnosti sa predpokladá, že rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva sú pre európske štáty záväzné. Tento rozsudok by sa preto mal premietnuť nielen do politík, ale aj do ústavných princípov európskych štátov. Klimatická zmena, ale aj všetky ďalšie formy devastácie životného prostredia sú však do veľkej miery dôsledkom plošne aplikovanej paradigmy rastu a v jej rámci koncipovaných konkrétnych štátnych politík, ale aj politík a stratégií Európskej únie. Je preto prinajmenšom otázne, či je systém trhovej (kapitalistickej) demokracie, ktorý fakticky zvyšuje ekonomické záujmy nad všetky ostatné spoločenské a kultúrne hodnoty, vôbec inštitucionálne schopný vyššie zmienené rozhodnutie aspoň vziať do úvahy, nieto ho ešte premietnuť do svojich politík.

⁶ UNITED NATIONS. (2022).

⁷ TIEDEMANN, P. (2023).

⁸ BLATTNER, Ch. E. (2024).

Environmentálne životné minimum

Prvým krokom týmto smerom by mohol byť inštitút environmentálneho životného minima. Ten nadväzuje na existujúci inštitút životného minima. Jeho základným zmyslom je zabrániť tomu, aby ľudia umierali od hladu. Výška sociálnej dávky stanovovanej v rámci tohto inštitútu by teda mala pokrývať aspoň náklady na minimálny kalorický príjem a množstvo pitnej a úžitkovej vody potrebnej na prežitie. Zväčša je síce nedostatočná na plnenie čo i len tohto základného cieľa, nieto ešte, aby pokrývala náklady aspoň na prístrešie či dokonca bývanie. Určite nie v slovenských reáliách. Súčasná forma výpočtu a distribúcie životného minima však nijakým spôsobom nezohľadňuje environmentálne predpoklady holého fyzického prežitia. Ľudia na okraji spoločnosti tak bez prístupu k prístrešku umierajú v mrazoch a je len otázkou času, kedy sa počas čoraz dlhších vln horúčav a sucha budú množiť úmrtia na prehriatie a dehydratáciu. V prípade dlhodobého sucha alebo iného klimatického extrému však môže byť nedostupnosti základných environmentálnych predpokladov života vystavená väčšina populácie.

Mnohé krajiny majú stanovené životné minimum, resp. mechanizmus jeho výpočtu. Je však vyjadrované finančne s predpokladom dostupnosti základných potravín, vody, liekov či zdravotnej starostlivosti – práve to sa však v oblastiach postihnutých klimatickými extrémami ukazuje ako nesamozrejmosť. **S rastúcou frekvenciou a rozsahom klimatických extrémov bude pre orgány verejnej moci čoraz náročnejšie zabezpečovať prístup k materiálным zdrojom života.** Predmetom verejnej a napokon aj politickej diskusie by preto malo byť prinajmenšom to, či existujúce finančné vyjadrenie tzv. životného minima pokrýva aspoň náklady na vodu, potravu a prístrešie v danom čase a mieste. Ani to však nezaručí prístup k vode, potrave, liekom či prístrešiu, ak štát nebude mať vybudovanú dostatočnú infraštruktúru na zabezpečenie ich distribúcie či dostupnosti. V situácii čo i len lokálnej klimatickej katastrofy totiž môžu ich ceny skokovo vzrásť, obzvlášť ak ich distribúcia bude naďalej ponechaná na komerčné subjekty.

Koncept environmentálneho životného minima teda vytvára teoretický rámec, z ktorého možno odvodiť tak ústavné princípy, ako aj konkrétne politiky, ktoré by boli naplnením povinnosti štátu chrániť svojich občanov pred hrozbami a škodami vyplývajúcimi z klimatickej zmeny.

A to jednak opatreniami cielenými na obmedzovanie príčin klimatickej zmeny, ako aj na zmierňovanie jej následkov vo forme adaptačných opatrení. Ich dôležitým aspektom je zabezpečenie prístupu k základným zdrojom, ktoré umožňujú naplňovať minimálne vitálne potreby celej populácie.

Environmentálna spravodlivosť v rámci planetárnych hraníc

Zabezpečenie minimálneho prístupu k základným environmentálnym predpokladom života pre všetkých ľudí je však aj jadrom environmentálnej spravodlivosti. Dôležitosť tohto prístupu zvyrazňuje poznanie konečnosti planetárneho systému, o ktoré sa opiera koncept planetárnych hraníc.⁹ Tento koncept sa zameriava na definovanie a kvantifikáciu planetárnych hraníc, v rámci ktorých môže ľudstvo bezpečne fungovať. Identifikoval deväť planetárnych hraníc – parametrov subsystémov planetárneho systému nevyhnutných na zachovanie environmentálnych predpokladov existencie komplexných ľudských spoločností – s tým, že prekročenie jednej alebo viacerých planetárnych hraníc môže mať až katastrofické následky.

Rozšírená verzia tohto konceptu už berie do úvahy nielen environmentálnu bezpečnosť, ale aj spravodlivosť.¹⁰ Jej snahou je kvantifikovať bezpečné a spravodlivé hranice systému Zeme (safe and just Earth system boundaries – ESBs). Koncept tak popri kvantifikácii biofyzikálnych hraníc udržateľného využívania a zaťažovania planetárneho systému berie do úvahy aj kritérium spravodlivosti. Do výpočtov a modelovania parametrov planetárnych cyklov kľúčových pre udržanie stability systému Zeme teda cielene integruje požiadavku na ochranu najzraniteľnejších skupín svetovej populácie pred poškodením životného prostredia. Podľa tohto konceptu má totiž každý človek absolútne právo na minimálny prístup k vode, potrave, energii a infraštruktúre.¹¹

Nárokovateľné environmentálne minimum tak stanovuje ešte širšie, než vyššie spomenuté správy a deklarácie OSN. Ako pri iných ľudských právach je však aj v tom prípade ich realizácia podmienená ochotou a schopnosťou štátu vytvárať na svojom území nielen príslušné právne a inštitucionálne prostredie, ale aj potrebnú infraštruktúru. Otázne však je, nakoľko a či vôbec sú súčasné štáty schopné a ochotné aplikovať vedecky podložené rozhodovania adekvátne hrozbám klimatickej zmeny a celkovej devastácie planetárneho systému. Doterajšie politiky a rozhodnutia, na základe ktorých sa formulujú inštitúty či budujú inštitúcie a infraštruktúra, tomu nenasvedčujú.

V prípade SR by to však nemalo byť – aspoň teoreticky – až také ťažké, pretože Ústava SR v článku 44 deklaruje: „Každý má právo na priaznivé životné prostredie“ a v článku 45: „Každý má právo na včasné a úplné informácie o stave životného prostredia a o príčinách tohto stavu“. Tieto ustanovenia Ústava SR obsahuje od roku 1992, takže možno povedať, že v mnohom predbehla svoju dobu alebo anticipovala výsledky globálnej diskusie o envi-

⁹ ROCKSTRÖM, J., et al. (2023), s.103.

¹⁰ ROCKSTRÖM, J. et al. (2009).

¹¹ ROCKSTRÖM, J., et al. (2023).

ronmentálnych a ľudských právach. Problém je však v aplikačnej praxi, kde jednoznačne prevažujú hospodárske práva – právo na podnikanie, právo na zisk – a v lepšom prípade sociálne práva.

Práve klimatická zmena však ukazuje, že skutočným predpokladom ochrany základných ľudských práv, vrátane práva na život či dokonca práva na prežitie, sú nielen uznané, ale aj naplnené environmentálne práva – prinajmenšom právo na vodu, potravu a prístrešie – teda environmentálne životné minimum. Voda, potrava a v nemalej miere aj klimatickým extrémom odolné prístrešie či bývanie sú determinované kvalitou životného prostredia a sú jeho súčasťou. Ich dostupnosť počas vĺn horúčav či mrazov alebo povodní či veterných smrští rozhoduje o živote a smrti. Čoraz častejšie a rozsiahlejšie obdobia sucha však ohrozujú aj produkciu a následnú dostupnosť potravín. Faktom tiež je, že prístup k vode, potrave i prístrešiu, nielen ešte bývaniu zodpovedajúcemu platným hygienickým a stavebným normám, je u nás plne komercializovaný. Sociálne nerovnosti sa tak prehlbujú ešte aj v dôsledku environmentálnej nerovnosti.

L'udská dôstojnosť ako východisko pre environmentálne ľudské práva

Zjavným trendom teda je zhoršovanie kvality životného prostredia, najmä kvôli klimatickej zmene a znečisteniu pôdy, vody i ovzdušia mikroplastami a množstvom antropogénnych chemických zlúčenín. Každodennou realitou sú aj škody spôsobované nepredvídateľnosťou počasia – klimatickými extrémami –, kolapsom populácií zvierat, hmyzu i rastlín alebo naopak ich premnožením, inváznymi rastlinnými a živočíšnymi druhmi a s nimi spojeným šírením chorôb, ktoré sa u nás doposiaľ nevyskytovali, a množstvom ďalších problémov. Prehlbovanie a zrýchľovanie týchto trendov bude ohrozovať čoraz väčšiu časť populácie.

Aj slovenská spoločnosť tak čelí otázke, ako zachovať funkčnosť konceptu ľudských práv a zároveň ho rozšíriť o environmentálnu dimenziu. Možnou odpoveďou je stanovenie environmentálneho životného minima.¹² Ostatne, problémy spojené so stanovovaním výšky a formy životného minima sa ústavné demokracie snažia riešiť už niekoľko desaťročí, aj keď iba v sociálnej dimenzii. To, že pre realizáciu práva na život nestačí jeho deklarovanie v medzinárodných chartách a dohovoroch ani jeho spomenutie v ústavách národných štátov, ale je potrebné aj vytvorenie mechanizmov na zabezpečenie reálnej dostupnosti materiálnych predpokladov prežitia (práva na život), fakticky uznala väčšina štátov, ktoré zaviedli inštitút životného minima.

¹² HORYNA, B. – ŠTAHEL, R. (2023), s. 178.

Jeden zo zakladateľov environmentálnej filozofie, Hans Jonas, formuloval už v 70. rokoch minulého storočia imperatív zodpovednosti inšpirovaný kategorickým imperatívom Immanuela Kanta: „Konaj tak, aby sa následky tvojho konania zlučovali s trvaním skutočne ľudského života na Zemi.“¹³ Vďaka našim poznatkom a technologickej moci, ktorú sme prostredníctvom nich získali, sme totiž podľa Jonasa zodpovední za zachovanie podmienok života na Zemi.

Základným imperatívom, ktorým by sa mali riadiť jednotlivci i inštitúcie, teda má byť zachovanie podmienok života, dokonca skutočne ľudského, teda ľudskú dôstojnosť umožňujúceho života.

Jonasovi teda nejde len o holé prežitie živočíšneho druhu Homo sapiens. Tu treba zdôrazniť, že skutočne ľudský život nie je holým prežitím, živorením, teda životom redukovaným na každodenný boj o základné zdroje života. Tie musia byť naopak všeobecne dostupné, právne nárokovateľné – ak život, resp. prežitie nemá byť privilegiom najbohatších alebo najbezohľadnejších.

V súvislosti s predvídateľným nedostatkom základných zdrojov života spôsobeným devastáciou životného prostredia však Hans Jonas už v 70. rokoch minulého storočia varoval: „Je nemožné predstaviť si, v akom masovom meradle budú smrť a vraždy sprevádzať situáciu „zachráň sa, kto môžeš“.“¹⁴

Situáciu „zachráň sa, kto môžeš“, teda stav boja o holé prežitie, možno len ťažko spájať s predstavou ľudskej dôstojnosti. Naopak, je to situácia, v ktorej je humanita redukovaná na animalitu, situácia, v ktorej pud sebazáchovy preváži všetky predstavy o tom, čo to znamená byť človekom. O ľudskej dôstojnosti či dôstojnom ľudskom živote skrátka nemožno hovoriť tam, kde sa celé skupiny obyvateľov musia doprosovať či dokonca fyzicky bojovať o základné zdroje života. Ako však zdôrazňuje Jürgen Habermas, ľudská dôstojnosť nie je nejaký dodatočný znak alebo pojem dopĺňujúci definíciu ľudských práv, ale je to morálny zdroj, z ktorého sa čerpajú obsahy všetkých základných práv.¹⁵ Environmentálne predpoklady ľudskej dôstojnosti preto nie sú odmysliteľným aspektom konceptu ľudských práv, ale je potrebné uvažovať o nich ako o integrálnej súčasť tohto konceptu, a to tak vo filozofickej a právnej rovine, ako aj v aplikačnej praxi. Kerri Woods v tomto kontexte pripomína, že: „Ľudské práva nepredstavujú inštitucionálny rámec na zabezpečenie dobrého života, nieto ešte zeleného dobrého života. Ľudské práva sú morálne minimá, ktoré chránia nárok ľudských bytostí na nevyhnutné podmienky pre život v súlade s ľudskou dôstojnosťou.“¹⁶ Životné minimum, a obzvlášť environmentálne životné minimum, tak v tomto zmysle možno chápať ako **inštitút, ktorý má zabezpečiť nevyhnutné**

¹³ JONAS, H. (1997), s. 35.

¹⁴ JONAS, H. (1997), s. 209.

¹⁵ HABERMAS, J. (2012).

¹⁶ WOODS, K. (2016), s. 337.

podmienky pre zachovanie života a ľudskej dôstojnosti každej ľudskej bytosti, a to na úrovni štátu a prostredníctvom jeho inštitúcií a politik. V tomto zmysle je aj nástrojom na udržanie sociálneho zmieru, ktorý je neudržateľný bez snahy o elementárnu sociálnu, a už aj environmentálnu spravodlivosť. Je málo pravdepodobné, že sa bez takejto snahy podarí udržať sociálny zmier v situácii, keď budú dôsledky klimatickej zmeny a ďalších foriem devastácie životného prostredia ohrozovať fyzické prežitie nezanedbateľnej časti populácie.

Environmentálne životné minimum je tak zároveň dôležitým aspektom vyrovnávania alebo aspoň zmierňovania environmentálnej nerovnosti. Podstata environmentálnej nerovnosti totiž tkvie v tom, že klimatická zmena a celková degradácia kvality životného prostredia najtvrdšie dopadajú na tých, ktorí sa na vzniku týchto javov podieľajú minimálne. Naopak, tí, ktorí majú najväčší podiel na spotrebe prírodných zdrojov a produkcii všetkých foriem znečistenia, vrátane množstva vyprodukovaných skleníkových plynov, sú environmentálnymi dôsledkami svojho nadspotrebného životného štýlu postihovaní minimálne.¹⁷

K dôležitým ukazovateľom environmentálnej nerovnosti totiž patria spotreba vody, energie a ďalších surovín spracovaných na tovary a služby, ako aj veľkosť uhlíkovej stopy a množstvo všetkých druhov odpadov, ktoré svojím životným štýlom vytvára každý jednotlivec. Rozdiely v spotrebe medzi najchudobnejšími a najbohatšími sú priepastné, a to tak v rámci jednotlivých štátov, ako aj medzi štátmi. A ich prehĺbovanie sa zrýchľuje, čo ohrozuje život rastúceho počtu ľudských bytostí.¹⁸ Tieto trendy sú dlhodobo neudržateľné a bez pokusu o ich zvrátenie, alebo aspoň zmiernenie bude veľmi pravdepodobne narastať počet environmentálnych utečencov, ale aj obetí klimatických extrémov, a následne aj vnútrospoločenských konfliktov.

¹⁷ SCHÖNGART, S., NICHOLLS, Z., HOFFMANN, R. et al. (2025).

¹⁸ ALESTIG, M., DABI, N., JEURKAR, A., MAITLAND, A. et al. (2024).

Literatúra

ALESTIG, M., DABI, N., JEURKAR, A., MAITLAND, A. et al. (2024): Carbon Inequality Kills: Why curbing the excessive emissions of an elite few can create a sustainable planet for all. Oxford: Oxfam GB. DOI: 10.21201/2024.000039.

BLATTNER, Ch. E. (2024): European ruling linking climate change to human rights could be a game changer – here's how. Nature 628(691), DOI: <https://doi.org/10.1038/d41586-024-01177-3>

CANEY, S. (2010): Climate Change, Human Rights, and Moral Thresholds. In: Gardiner, S. M. – Caney, S. – Jamieson, D. – Shue, H. (eds.): Climate Ethics: Essential Readings. Oxford: Oxford University Press. pp. 163–177.

HABERMAS, J. (2012): The Concept of Human Dignity and the Realistic Utopia of Human Rights. In: Habermas, J.: The Crisis of the European Union. Translated by Ciaran Cronin. Cambridge: Polity Press, 71–100.

HORYNA, B. – ŠTAHEL, R. (2023): Úvod do environmentální politické filosofie. Praha: Malvern.

JONAS, H. (1997): Princip odpovědnosti. Pokus o etiku pro technologickou civilizaci. Přel. B. Horyna a Z. Bígl. Praha: OIKOYMENH.

OREND, B. (2002): Human Rights: Concept and Context. Peterborough: Broadview Press.

ROCKSTRÖM, J. et al. (2009): Planetary boundaries: exploring the safe operating space for humanity. Ecology and Society 14 (2): 32. Online: <http://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss2/art32/>.

ROCKSTRÖM, J., et al. (2023): Safe and Just Earth System Boundaries. Nature, 619, 102 – 111. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06083-8>.

SCHÖNGART, S., NICHOLLS, Z., HOFFMANN, R. et al. (2025): High-income groups disproportionately contribute to climate extremes worldwide. Nature Climate Change. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41558-025-02325-x>.

TIEDEMANN, P. (2023): Philosophical Foundation of Human Rights. Second Edition. Cham: Springer.

UNITED NATIONS. (1973): Report of the United Nations Conference on the Human Environment, 5-6 June 1972. New York: United Nations.

UNITED NATIONS. (2022): The human right to a clean, healthy, and sustainable environment. Online: <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en>.

Ústava SR (460/1992 Zb.) Online: <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/>.

WOODS, K. (2016): Environmental Human Rights. In: Gabrielson, T. – Hall, Ch. – Meyer, J. M. – Schlosberg, D. (Eds.): The Oxford Handbook of Environmental Political Theory. Oxford University Press, pp. 333-345.

Zverejnené 1. augusta 2026

Ilustračné fotografie: Viera Minarovičová

Text vznikol s podporou partnerov:

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
PRAHA
Česká republika | Slovensko | Maďarsko

**Friedrich
Ebert**
Stiftung